

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Мета. На основі аналізу теоретичних та практичних характеристик розвитку міжнародної торгівлі України визначити зовнішні і внутрішні аспекти її трансформації, сформулювати пріоритетні напрямки розвитку в контексті збалансованого зростання економіки нашої країни.

Методика. Дослідження тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності базується на використанні загальнонаукових прийомів економічної науки. На основі економіко-статистичних методів проаналізовано структуру експорту та імпорту України, динаміку розвитку зовнішньої торгівлі за 2015–2019 рр.

Результати. Розглянуті основні проблеми зовнішньої торгівлі як елемента національного економічного розвитку. Проаналізовано становлення процесу зовнішньоекономічної діяльності. В дослідженні графічно представлена геопросторова структура міжнародної торгівлі нашої країни за регіонами світу.

Наукова новизна. Запропоновано заходи для підвищення обсягу експорту українських товарів та рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейському ринку.

Практична значимість. Результатом впровадження запропонованих заходів є підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейському ринку шляхом доведення вітчизняних вимог до якості продукції згідно стандартів ЄС.

Ключові слова: імпорт, експорт, зовнішній ринок, торгівельне сальдо, платіжний баланс, товари, міжнародна торгівля.

Вступ

Динамізм української економіки значною мірою визначається глобальними та регіональними економічними тенденціями, пріоритетами зовнішньоекономічної та інтеграційної політики. Реалізація потенціалу членства в світовій організації торгівлі, підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, її ратифікація створюють можливості для досягнення цілей економічного розвитку держави. Але, економічна система України залишається вразливою до зовнішньоекономічних чинників, пов'язаних з міжнародними торговельно-економічними зв'язками. Це доводить необхідність аналізу стану, тенденцій та проблем розвитку зовнішньої торгівлі сучасної України в умовах посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів, та все більш активної експансії на наш внутрішній ринок товарів та послуг нерезидентів.

Актуальність аналізу економічних наслідків впливу міжнародних торговельно-економічних зв'язків на економічний розвиток нашої країни обумовлена тим, що структура зовнішньої торгівлі України в умовах високого рівня відкритості несе ризики та загрози сталому економічному розвитку держави. Таким чином, оцінка перебігу, розвитку та оптимізації зовнішньоторговельних зв'язків є важливим підґрунтям розробки сучасної зовнішньоекономічної політики України. Це обумовлює актуальність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми зовнішньої торгівлі як передумови вітчизняного економічного розвитку розглянуті в працях фахівців світової економічної теорії: А. Сміта, Д. Рікардо, У.Стаффорда, Дж. Стюарта, Т. Манна, Д. Норта, Д. Юма, Дж. С. Мілля, Е. Хекшера, Б. Оліна, В. Леонтьєва, П. Самуельсона, П. Кругмана, С. Ліндєрта та ін. А.Сміт довів, що країни зацікавлені в розвитку зовнішньоторговельних потоків, оскільки мають вигоду незалежно від того, вони є імпортерами чи експортерами. Д.Рікардо обґрунтував теорію порівняльної переваги, що є підґрунтям економічної доцільності міжнародного поділу праці [1].

Динаміку і структуру зовнішньої торгівлі нашої країни досліджено в працях вітчизняних науковців, а саме Мазаракі А., Мельник Т., Кисельової О., Елейка В., Дідковської Б. та ін. В їх роботах проаналізовано теперішній стан зовнішньої торгівлі, визначено напрямки розвитку зовнішньоторговельних відносин України.

Мета статті

Метою дослідження є аналіз теоретичних та практичних аспектів розвитку зовнішньої торгівлі України, визначення зовнішніх й внутрішніх факторів її трансформації та обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку в контексті збалансованого економічного зростання економіки нашої країни.

Методи дослідження

Дослідження базується на загальнонаукових та методичних прийомах економічної науки: загальнонаукових методах та прийомах (аналіз, синтез, індукція, дедукція); □ економіко-

статистичних методах (порівняльного аналізу, групування, факторного аналізу); □ економіко-математичних методах (моделювання).

Виклад основного матеріалу

Світове господарство сформувалось як система на межі XIX і XX ст. На початкових етапах на поділ праці впливали природні фактори. Різниця в природно-кліматичних характеристиках країн, в територіальному розташуванні, наявності природних ресурсів, енергетичних джерел та інших факторів природно-географічного походження, виступають чинниками, які визначають природну основу поділу праці [2]. Географічно-природні відмінності у спеціалізації різних країн існували з давніх часів та зберігаються і сьогодні. Але поступово ця природно-географічна залежність слабкішає. Промислова революція, що відбулася у XIX ст., стала основою для перевороту у галузевому поділі. З цього часу спостерігаємо переміщення зовнішньоекономічних зв'язків із сфери обігу у виробництва. В сучасних умовах великі галузі національної економіки окремих країн залежать від міжнародних умов виробництва. Міжнародний обмін зумовлює загальний поділ праці між основними галузями економіки (промисловість, транспорт, сільське господарство) та частковий між складовими цих галузей, що сприяє формуванню міжгалузевої спеціалізації.

Сьогодні жодна країна не може самостійно ефективно розвивати виробничі процеси на рівні вимог наукового та технічного прогресу. Це призводить до неможливості існування будь-якої країни без зовнішньої торгівлі, яка пов'язана з інтернаціоналізацією господарського життя та інтенсифікацією зовнішньоекономічної діяльності в умовах науково-технічного прогресу й глобалізації світової економіки. Основною причиною, що стала основою розвитку міжнародної торгівлі, вважають нерівномірність економічного розвитку окремих країн світу.

Відмінності полягають у тому, що кожна країна проводить власну економічну діяльність, основою якої є визначений рівень розвитку промисловості, сфери обслуговування, сільського господарства та інших галузей, спеціалізуючись при цьому на сферах економіки, які дозволяють мати певні переваги. При цьому потрібно враховувати відмінності в фінансових, сировинних, трудових ресурсах; відмінності в рівні науково-технічного розвитку.

В торгівлі на міжнародному рівні важливу роль відіграють природні і кліматичні умови, політичні взаємовідносини, географічне положення. В країнах з розвинутою економікою в процесі економічних відносин спостерігається динаміка до безмежного збільшення обсягу виробництва. Але ємність внутрішнього ринку обмежують обсяги платоспроможності населення країни, його потреби, тому виробникам доводиться додатково завойовувати зовнішні ринки. Міжнародна торгівля є головним елементом зовнішньоекономічних зв'язків держави. Згідно з визначенням Дж. Сакса, «економічний успіх країни ґрунтується на зовнішній торгівлі. Ще не одній країні не вдалося створити ефективну економіку, ізолювавшись від світової економічної системи» [2].

Сьогодні міжнародна торгівля відходить від збуту надлишку товару на зовнішньому ринку і прямує до заздалегідь узгоджених поставок товарів між підприємствами окремих країн. Її розвиток повинен враховувати вигоди для країн-учасників, які згодом визначають напрями міжнародних торговельних потоків.

Ефективний розвиток економіки формується під впливом внутрішніх процесів і залежить від участі країни у міждержавних економічних відносинах, рівня глобалізації. Виділяють наступні форми міжнародних економічних відносин: зовнішня торгівля, міжнародна міграція робочої сили, міжнародний рух капіталів, міжнародна кооперація виробництва тощо. Рівень участі країни у світових економічних відносинах характеризується рівнем та структурою експорту і імпорту, співвідношенням між імпортом та експортом капіталу. В сучасних умовах розвитку економіки можна спостерігати відмінності у рівні науково-технічного розвитку окремих країн. Розвинуті країни спеціалізуються на експорті високотехнологічної та наукомісткої продукції, а слаборозвинуті - на експорті природних ресурсів.

Зовнішня торгівля посідає вагомe місце в розвитку економіки України. Основними статтями експорту України є: чорні та кольорові метали і вироби з них, продовольчі товари, товари хімічної промисловості, машини та устаткування. Імпортозалежність України (відношення обсягу імпорту товарів до ВВП) в середньому складає 47%. Частка паливно-енергетичної продукції у загальній вартості імпорту України становить близько 50%. Частка

інвестиційних товарів (машин та устаткування), які сприяють активізації інвестиційних процесів в економіці, у загальній величині імпорту дорівнює 16% [3].

Структура експорту України за 2019-2020 рр. представлено на рис. 1.

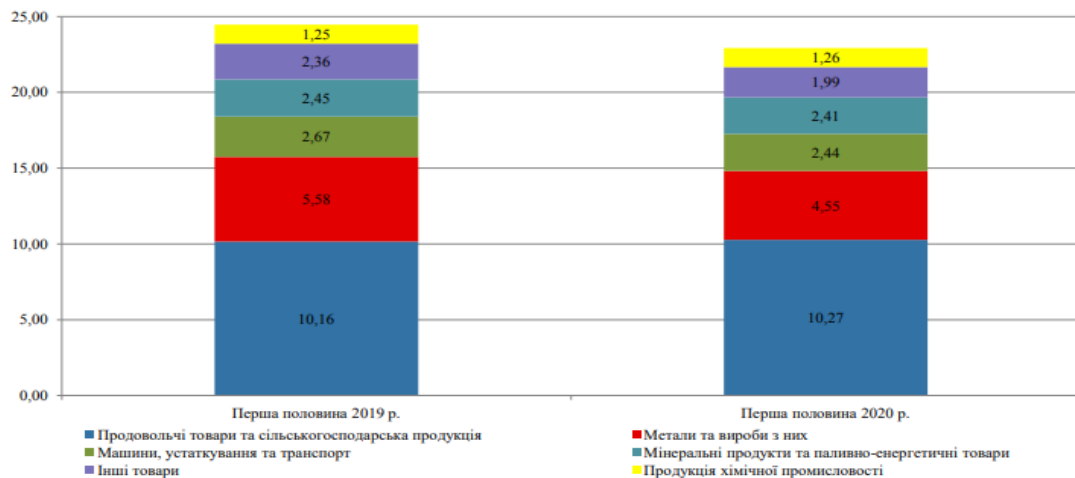


Рисунок 1. Структура експорту України [4].

В процесі активізації глобалізації світового господарства підвищується значення міжнародної діяльності країни. Зовнішня торгівля, яка є формою міжнародних економічних відносин, виступає елементом рівноважного економічного розвитку країни та посилює конкурентоспроможність вітчизняної економіки, підвищуючи рівень життя населення та забезпечуючи найповніше задоволення потреб громадян. Враховуючи високий рівень впливу екзогенних чинників на економіку нашої країни, міжнародна економічна діяльність в сучасних умовах зазнає негативних змін, що потребує постійного аналізу її стану.

Процеси інтеграції національної економіки у світове господарство супроводжуються низкою чинників, які гальмують цей процес:

- невисока конкурентоспроможність української продукції;
- посилення міжнародної конкуренції;
- підвищення вимог покупців до якості продукції (цінові фактори стали вторинними висувуючи на перше місце можливість використання сучасних технологій та гарантії забезпечення якості);
- дискримінація українських експортерів, складність процесу сертифікації продукції;
- застосування іншими країнами заходів протекціонізму [5].

Аналізуючи динаміку української міжнародної торгівлі за 2006– 2019 рр. робимо висновок, що найбільше від’ємне значення торговельного балансу України було зафіксовано у 2014 р. та 2018 р. Така ситуація спричинена зростанням імпортозалежності економіки на тлі несуттєвого зменшення експортоорієнтованості виробництва (табл. 1.) [4].

Таблиця 1. Динаміка економічних показників України

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Випуск (в основних цінах), млрд грн	373,9	995,6	1182,2	1565,1	2072,2	1955,7	2388,3	2895,3	3150,7	3189,6
Експорт товарів і послуг, млрд грн	106,2	227,3	253,7	323,2	444,9	423,6	549,4	708,0	691,4	653,2
Імпорт товарів і послуг, млрд грн	97,6	223,6	269,2	364,4	520,6	438,9	580,9	788,9	806,0	778,1
Внутрішнє споживання, млрд грн	365,3	991,9	1197,7	1606,2	2147,9	1971,0	2419,9	2976,2	3265,3	3314,5
Експортоорієнтованість виробництва, %	28,4	22,8	21,5	20,7	21,5	21,7	23,0	24,5	21,9	20,5
Імпортозалежність споживання, %	26,7	22,5	22,5	22,7	24,2	22,3	24,0	26,5	24,7	23,5
ВВП (у ринкових цінах), млрд грн	170,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1459,1	1522,7
Експортна квота, %	62,4	51,5	46,6	44,8	46,9	46,4	50,7	54,4	47,4	42,9
Імпортна квота, %	57,4	50,6	49,5	50,6	54,9	48,0	53,7	60,6	55,2	51,1

Критичним періодом для експортної орієнтації та імпоротної залежності внутрішнього споживання став 2017 р., після якого спостерігається спадна тенденція. З цього періоду торговельна відкритість України почала зменшуватись: у 2019 р. експортна квота становила 42,9%, що є найменшим рівнем, починаючи з 2010 р., імпортна – 51,1%.

Аналізуючи структуру зовнішньої торгівлі нашої країни бачимо, що за даними СОТ у 2019 р. на Україну припадало 0,34% загального світового експорту та 0,41 % – імпорту. За підсумками 2019 р. у рейтингу світових експортерів товарів наша держава посіла 53 місце, а в рейтингу імпортерів – 40 місце. Це підтверджує високий рівень інтегрованості України у світове господарство та її залежність від факторів зовнішнього середовища.

Основні індикатори зовнішньої торгівлі в Україні за 2015–2019 рр. представлені у табл.2. Їх аналіз дає змогу зробити висновки щодо сучасного стану та напрямків подальшого її розвитку.

Таблиця 2. Показники міжнародної торгівлі України за 2015–2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	51405,2	68394,2	68830,4	63320,7	53913,5
Темп приросту, % до попереднього року	–	33,0	0,6	-8,0	-13,5
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	60742,2	82608,2	84717,6	76986,8	54381,8
Темп приросту, % до попереднього року	–	36,0	2,6	-9,1	-28,3
Баланс зовнішньої торгівлі товарами, млн дол. США	-9337,0	-14214,0	-15887,2	-13666,1	-468,3
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,84	0,82	0,81	0,82	0,99

Згідно з даними табл. 2 величина зовнішньої торгівлі нашої країни динамічна та відповідає світовій тенденції зміцнення взаємодії країн світу у сфері торгівлі та свідчить про залежність зовнішньоекономічного сектора України від чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Основними групами товарів імпорту до України є: паливо; нафта; бітумінозні та мінеральні речовини; реактори, обладнання; електричні машини та обладнання; відео- та аудіоапаратура; пластмаси, полімери; фармацевтична продукція. Основними товарами експорту з України є сировина та напівфабрикати: чорні метали; зерно; сільськогосподарська продукція; воски; руда, котли, машини, обладнання.

За оцінками Forbes Україна, у 2019 р. понад 40% експорту з України генерували 25 українських компаній, які працюють у 6 галузях виробництва. Основна експортна категорія України – чорні метали, яких за перше півріччя 2019 р. було вивезено на 7,3 млрд дол. Найбільший український експортер – металургійний комбінат «АрселорМіттал» (м. Кривий Ріг). Друга і третя за обсягом експортні групи товарів – зерно та олійно - жирова продукція, експорт яких в першому півріччі 2019 р. склав 2,96 млрд дол. і 2,06 млрд дол. відповідно. До топ-5 найбільших експортерів увійшла аграрна компанія «Кернел-Трейд».

В структурі імпорту нашої держави основне місце посідає нафтогазовий сектор. За даними Держстату у 2019 р. зовнішньоторговельні операції Україна здійснювала із 217 країнами світу на загальну суму 108,3 млрд дол. Це на 29,8 млрд дол. менше, ніж у 2018 р., коли партнерами по операціям були 229 країн світу [6].

Через первинення темпів скорочення імпорту товарів над експортом, зовнішньоторговельний баланс України у 2019 р. склав - 468,2 млн дол., що є найкращим результатом після світової фінансової кризи.

На величину сальдо позитивно вплинуло переважання обсягів експорту над імпортом до країн Азії й Африки, а також значне скорочення імпорту з країн СНД, Європи та Америки (рисунок 2).

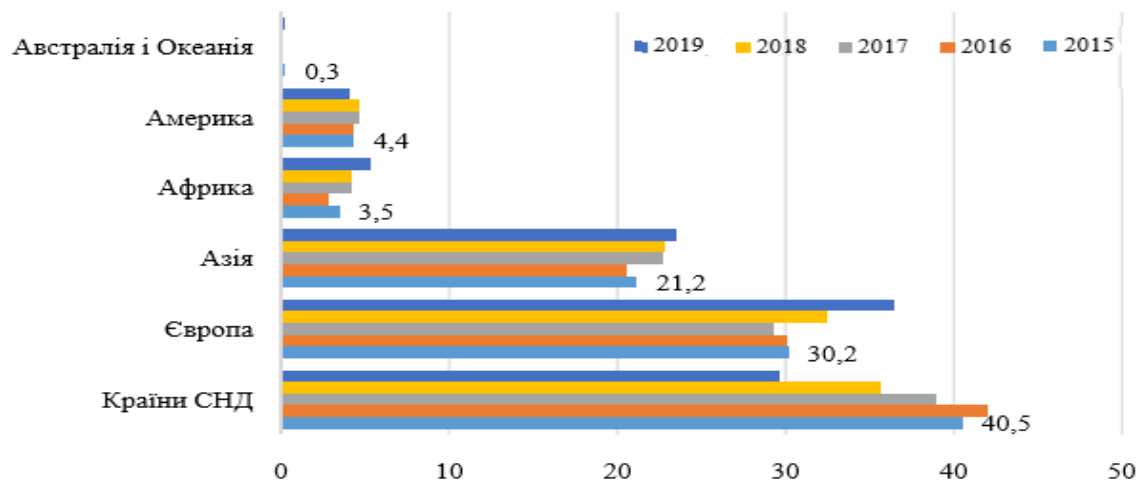


Рисунок 2. Геопросторова структура зовнішньої торгівлі України за регіонами світу, % [5].

До країн Європейського Союзу в 2019р. експорт товарів становив 17,0 млрд дол., або 31,5% від загального обсягу експорту. Він збільшився порівняно з 2018 р. на 0,43 млрд дол. (2,6%). Найбільші експортні поставки серед країн Європи здійснювались до Польщі – 4,9% від загального обсягу експорту, Італії – 4,6%, Німеччини – 3%. Вагомі поставки експорту були до Росії – 18,2% та до Туреччини – 6,6%.

Експорт українських товарів збільшився до Єгипту – на 5,2%, Італії – на 4,7%, Польщі – на 3,9% та Німеччини – на 2,5%. Найбільше зростання (понад 100 млн дол.) мав експорт до 8 країн, а саме: Саудівської Аравії (на 249,2 млн дол., або +31,9%), Іспанії (на 178,9 млн дол., або +18,1%), Пакистану (на 163,7 млн дол., або +69,9%), Єгипту (на 141,5 млн дол., або +5,2%), Кіпру (на 122,2 млн дол., або + 75,6%), Італії (на 110,7 млн дол., або 4,7%), Алжиру (на 107,2 млн дол., або +104,1%) та Республіки Корея (на 102,8 млн дол., або +25,2%). Більше ніж у 2 рази активізувався експорт товарів до країн Африки та Європи.

Одночасно експорт товарів скоротився до країн СНД на 32,5% (у тому числі до Росії на 35,0%, Казахстану – на 49,4%, Білорусі – на 18,5%), Азії – на 12,9% (у тому числі до Японії – на 54,3%, Індії – на 8,0%, Туреччини – на 6,4%.) та Америки – на 36,6% (у т. ч. до США – 24,8%), Австралії та Океанії – на 41,5%.

Імпорт з країн Європи склав 21,1 млрд дол. (38,7% від загального обсягу). Він зменшився на 5,7 млрд дол., або на 21,3% порівняно з 2018 р. [7].

Обговорення результатів

Для підвищення рівня конкурентоспроможності української продукції на європейському ринку доцільно реалізувати наступні заходи:

- 1) доведення вітчизняних вимог до якості продукції згідно стандартів ЄС;
- 2) підвищення експорту вітчизняних виробників за допомогою:
 - запровадження системи управління якістю (ISO 9000, ISO 14000 та ін.);
 - покращення іміджу України на міжнародному ринку;
 - формування механізму надання пільгових кредитів;
- 3) формування сучасної інфраструктури вітчизняного ринку на основі:
 - впровадження консультативно-дорадчої роботи експертів з виробниками при кожному департаментів міжнародного економічного співробітництва в розрізі областей;
 - створення лабораторій з безпеки продукції та контролю якості.
- 4) створення ділових відносин між виробниками та науковими та дослідними установами через підвищення стимулювання діяльності територіально-виробничих кластерів. Це сприятиме акумуляції обмежених фінансових активів підприємств і спрямуванню їх на розробку і впровадження нових технологій;
- 5) використання позитивного досвіду європейських країн у напрямі зміцнення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках на основі залучення висококваліфікованих спеціалістів до співпраці з українськими партнерами щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, виготовленої в Україні.

Для виходу на європейський ринок і забезпечення високої конкурентоспроможності український виробник повинен дотримуватися наступних правил:

- 1) чітко розуміти цільову аудиторію свого товару;
- 2) виконувати всі вимоги щодо стандартів якості, безпеки та сертифікації нового для себе ринку збуту;
- 3) поступово налагоджувати торговельні відносини з новим покупцем, що принесе дохід в довгостроковій перспективі.

Висновок

Українські виробники повинні орієнтуватися на створення стійких конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності на основі запровадження і дотримання європейських стандартів якості та безпеки продукції, аналізу та задоволення вимог споживачів в інших країнах. Вихід на ринок ЄС це великі фінансові витрати і затрати часу, але він дозволить отримати вищі прибутки і забезпечити стійкий розвиток свого бізнесу у довготривалому періоді.

Список літератури

1. Осика С. Г. Світова організація торгівлі / С. Г. Осика, В. Т. П'ятницький. - 3-тє вид., переробл. і допов. - К. : К.І.С., 2018. 514 с.
2. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / І. Бураковський. - К. : Основи, 2015. - 242 с.
3. Мікроекономіка і макроекономіка : підручник / за заг. ред. С. Будаговської. - К. : Основи, 2017. - Ч. II. - Розд. 9, 10.
4. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Закон Верховної Ради України від 10 листоп. 1994 р. № 237/94-ВР. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Зовнішня торгівля України - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/zovnishnya-torgivlya-ukrainy-1-pp7-20.pdf>
6. Про Концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 листоп. 2018 р. № 228-IV. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.rada.gov.ua

References

1. Osyka S. H. Svitova orhanizatsiia torhivli / S. H. Osyka, V. T. Piatnytskyi. - 3-tie vyd., pererobl. i dopov. - K. : K.I.S., 2018. 514 s.
2. Burakovskiy I. Teoriia mizhnarodnoi torhivli / I. Burakovskiy. - K.: Osnovy, 2015.- 242 s.
3. Mikroekonomika i makroekonomika : pidruchnyk / za zah. red. S. Budahovskoi. - K. : Osnovy, 2017. - Ch. II. - Rozd. 9, 10.
4. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy : Zakon Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 10 lystop. 1994 r. № 237/94-VR. - [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua
5. Zovnishnia torhivlia Ukrainy - [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/zovnishnya-torgivlya-ukrainy-1-pp7-20.pdf>
6. Pro Kontseptsiiu zahalnodержavnoi prohramy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu : Zakon Ukrainy vid 21 lystop. 2018 r. № 228-IV. - [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua

O.M.Lyzunova A.D.Lyzunova I.O.Ilin

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN UKRAINE

Purpose. Based on the analysis of theoretical and practical aspects of the development of international trade in Ukraine, determining external and internal factors of its transformation and forming priority areas of development in the context of balanced economic growth of our country.

Methodology. Research of trends in the development of foreign economic activity based on the use of general scientific techniques of economic science. Based on economic and statistical methods, the structure of

exports and imports of Ukraine, the dynamics of the development of foreign trade in Ukraine in 2015-2019 are analyzed.

Results. The main problems of foreign trade as an element of National Economic Development are considered. The formation of the process of foreign economic activity is analyzed. The study graphically presents the Geospatial structure of our country's foreign trade by region of the world.

Scientific novelty. Measures are proposed to improve the export of Ukrainian goods and the level of competitiveness of domestic products in the European market.

Practical significance. The result of implementing the proposed measures is to increase the level of competitiveness of domestic products in the European market by bringing domestic requirements for product quality in accordance with EU standards;

Keywords: import, export, foreign market, trade balance, balance of payments, goods, International Trade.

Відомості про авторів

Лизунова Олена Миколаївна, доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», olena.lyzunova@ii.donntu.edu.ua

Лизунова Анна Дмитрівна, студентка Київського національного економічного університету, Київ, helena_ins@ukr.net

Ільїн Ілля Олегович, студент ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», helena_ins@ukr.net

Information about the authors

Lyzunova Olena, doctor of Economics, Professor SHEE "Donetsk National Technical University, olena.lyzunova@ii.donntu.edu.ua

Lyzunova Anna - student of Kyiv national economic University, Kyiv helena_ins@ukr.net

Illyin Ilya, student of SHEE "Donetsk National Technical University, helena_ins@ukr.net